

بسم الله الرحمن الرحيم

دستور زبان شعر معاصر

(نگاهی زیباشناختی به)

منشأهای دستور زبان فارسی در شعر معاصر

مؤلف:

دکتر مهدی دهرامی

عضو هیئت علمی دانشگاه جیرفت

سرشناسه	دهرامی، مهدی، ۱۳۶۱ -
عنوان و نام پدیدآور	دستور زبان شعر معاصر: نگاهی زیباشناختی به مقوله‌های دستور زبان فارسی در شعر معاصر / مؤلف مهدی دهرامی
مشخصات نشر	جیرفت: دانشگاه جیرفت، انتشارات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۱۳۳ ص.
شابک	۱۲۰۰۰ ریال ۴-۱-۹۶۴۷۵-۹۷۸-۶۰۰
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد
موضوع	th century -- History and criticism -- Persian poetry
موضوع	شاعران ایرانی -- قرن ۱۴ -- نقد و تفسیر
موضوع	th century -- Criticism and interpretation -- Poets, Persian
شناسه افزوده	دانشگاه جیرفت، انتشارات
رده بندی کنگره	۱۱۰۵۵/د ۳۸۱۱ PIR
رده بندی دیویی	۶۲۰۰۱۸۸ ف
شماره کتابشناسی ملی	۶۴۵۰۱۱

انتشارات دانشگاه جیرفت

♦ دستور زبان شعر معاصر (نگاهی زیباشناختی به مقوله‌های دستور زبان فارسی در شعر

معاصر)

- ♦ مؤلف: دکتر مهدی دهرامی
- ♦ نوبت چاپ: اول؛ زمستان ۱۳۹۵
- ♦ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
- ♦ طراح جلد: مصطفی کارگر
- ♦ لیتوگرافی: فرهنگ کرمان
- ♦ چاپ و صحافی: فرهنگ کرمان
- ♦ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۴۷۵-۱-۴

نشانی: جیرفت، یکمتر ۸ جاده بندرعباس، دانشگاه جیرفت.

تلفن: ۰۳۴-۴۳۳۴۷۰۷۰، نمابر: ۰۳۴-۴۳۳۴۷۰۶۵

فهرست

۱	پیش‌گفتار
۳	فصل اول:
۳	کلیات
۴	مقدمه
۵	تاریخچه‌ای کوتاه از دستور زبان
۹	برخی رویکردهای بررسی دیر زبان فارسی
۹	۱- دستور تاریخی
۱۰	۲- دستور توصیفی
۱۱	۳- دستور ساختگرا
۱۱	۴- دستورهای عمومی
۱۱	۵- دستور گشتاری
۱۲	۶- دستور نقشگرا
۱۳	دستور زبان شعر
۱۷	فصل دوم:
۱۷	نقش‌های هنری و زیباشناختی مقوله‌های دستوری در شعر
۱۹	۱- کارکردهای هنری نقش‌نما در شعر معاصر
۲۱	۱-۱- ایجاد موسیقی
۲۳	۲-۱- برجستگی زبان باستان‌گرایی نقش‌نماها
۲۴	۳-۱- تغییر مفهوم نقش‌نما
۲۶	۴-۱- شروع شعر، سطر و عنوان با نقش‌نمای پیوند

- ۵-۱- پایان شعر و سطر با نقش نما ۲۸
- ۶-۱- جابه‌جایی جایگاه نقش نما ۳۰
- ۷-۱- تعدد و حذف بی مورد نقش نما ۳۱
- ۸-۱- نقش نما و تأکید بر معنا ۳۳
- ۲- کارکردهای هنری ضمیر در شعر ۳۶
- ۱-۱- نقش‌های هنری ضمیر در حوزه گفت‌وگو ۳۷
- ۱-۱-۱- ضمیر و توسع معنایی ۳۷
- ۱-۲- ضمیر و ایجاد تعلیق ۳۸
- ۱-۲-۱- ضمیر و اندیشه‌ای متن ۳۹
- ۲-۱- نقش‌های هنری ضمیر در بافت خرد ۴۳
- ۲-۲-۱- ضمیر و ایجاد ابله‌پاشی و تأکید بر شخص ۴۳
- ۲-۲-۲- باستان‌گرایی در حوزه ضمیر ۴۶
- ۳-۲-۱- جابه‌جایی نحوی ضمیر ۴۷
- ۴-۲-۱- ضمیر و ایجاد تصویر ۴۸
- ۵-۲-۱- ایجاد موسیقی از طریق ضمیر ۴۹
- ۶-۲-۱- افزودن صفت و بدل به ضمیر ۴۹
- ۳- کارکردهای هنری صفت در شعر ۵۱
- ۱-۳- صفت و تخیل و تصویر ۵۲
- ۱-۳-۱- صفت و حس‌آمیزی ۵۳
- ۱-۳-۲- صفت و پویایی و تأثیرگذاری توصیفات شعر ۵۴
- ۱-۳-۳- صفت و تصویرهای استعاره ۵۵
- ۱-۳-۴- صفت و فضاسازی ۵۶
- ۲-۳- صفت و زبان ۵۸
- ۲-۳-۱- باستان‌گرایی صفت ۵۸

۶۰	۲-۲-۳- ساخت و به کار گیری صفات تازه
۶۱	۳-۲-۳- صفت و ایجاد موسیقی
۶۲	۳-۳- صفت و عناصر معنوی
۶۲	۳-۱-۳- صفت و عاطفه
۶۴	۳-۳-۲- صفت و اندیشه
۶۶	۴- کارکردهای هنری قید در شعر
۶۷	۴-۱- جلوه‌های هنری ساختار قید
۶۷	۴-۱-۱- و بستگی زبان
۷۰	۴-۱-۲- قید و اطناب
۷۱	۴-۱-۳- قید و ایجاد موسیقی
۷۲	۴-۲- جلوه‌های تصویری، خیالی و...
۷۴	۴-۳- جلوه‌های هنری مفهوم
۸۱	۵- کارکردهای هنری فعل در دستور زبان شعر
۸۱	۵-۱- فعل و برجستگی کلام
۸۱	۵-۱-۱- ایجاد حس غافل گیری
۸۳	۵-۱-۲- باستان گرایی
۸۳	۵-۲- ایجاز
۸۶	۵-۳- فعل و ساخت فضای شعر
۸۷	۵-۴- مصادر جعلی و ایجاد طنز
۸۸	۵-۵- افعال عامیانه و گسترش دایره لغات
۸۹	۵-۶- زمان فعل و جایگاه آن در شعر
۹۱	۵-۷- تکرار فعل و کارکردهای هنری آن
۹۳	۵-۸- ایجاد تناسب درون بیتی
۹۵	۶- کارکردهای هنری اسم شعر

۹۶	۱-۶- تعداد اسم و نقش‌های هنری آن
۹۸	۲-۶- نقش‌های هنری تکرار اسم
۱۰۰	۳-۶- معرفه و نکره بودن اسم و نقش‌های هنری آن
۱۰۱	۱-۳-۶- نکره و فراهم آوردن بستر وصف
۱۰۲	۲-۳-۶- نکره و نشان دادن تردید
۱۰۳	۳-۳-۶- نکره و ایجاز کلام
۱۰۴	۴-۳-۶- نکره و ایجاد ابهام
۱۰۵	۵-۳-۶- معرفه و القای آشنایی اسم به مخاطب
۱۰۵	۶-۳-۶- معرفه به قصه
۱۰۷	۴-۶- کاربرد اسم بلم و نقش‌های هنری آن
۱۱۰	۵-۶- اسم و گسترش حوزه معنایی شعر
۱۱۲	۶-۶- اسم و ایجاد برجستگی در کلام
۱۱۲	۷-۶- اسم‌های بومی و نقش آن در شعر
۱۱۳	۸-۶- اسم و تناسب با اندیشه، عاطفه و جنسیت
۱۱۵	۷- کارکردهای هنری شبه‌جمله
۱۱۶	۱-۷- شبه‌جمله و عاطفه
۱۱۷	۲-۷- شبه‌جمله و تصویرسازی
۱۱۹	۳-۷- شبه‌جمله و لحن
۱۲۰	۴-۷- شبه‌جمله و فضاسازی
۱۲۱	۵-۷- شبه‌جمله و برجستگی زبان
۱۲۳	۶-۷- شبه‌جمله و صنعت‌های ادبی التفات و تجرید
۱۲۵	نقش‌های هنری دیگر مباحث دستوری
۱۲۶	۱- تنازع و کارکردهای هنری آن در شعر
۱۲۸	۱-۱- عوامل مؤثر در ایجاد تنازع

۱۲۸.....	۱-۱-۱-چینش هنری واژگان و عبارات.....
۱۳۱.....	۱-۱-۲-حذف و ساخت تنازع.....
۱۳۳.....	۲-۱-انواع تنازع.....
۱۳۳.....	۱-۲-۱-بر حسب موقف یا دائمی بودن تنازع.....
۱۳۵.....	۲-۲-۱-لفظی یا معنوی بودن تنازع.....
۱۳۹.....	۲-کارکردهای هنری ترکیب سازی.....
۱۴۱.....	۱-۲-ایجاد ابهام.....
۱۴۳.....	۲-۲-تازگی و رستگاری زبان.....
۱۴۴.....	۲-۳-ایجاد موسیقی.....
۱۴۶.....	۲-۴-تصویرسازی.....
۱۴۷.....	۲-۵-ایجاز.....
۱۴۸.....	۲-۶-ترکیب و توسع زبان.....
۱۵۰.....	۲-۷-تحدید و انحراف معنایی.....
۱۵۲.....	۲-۸-تغییر جای ترکیب.....
۱۵۴.....	۳-کارکردهای هنری روشنگر در شعر.....
۱۵۷.....	۳-۱-روشنگر و ساخت تصویر.....
۱۵۹.....	۳-۲-ایجاد اغراق شاعرانه با روشنگر.....
۱۶۰.....	۳-۳-کارکردهای دیگر.....
۱۶۳.....	۴-کارکردهای هنری بدل در شعر معاصر.....
۱۶۵.....	۴-۱-بدل و تصویرسازی.....
۱۶۷.....	۴-۲-بدل های توصیفی.....
۱۶۸.....	۴-۲-بدل؛ اطناب و بسط شعر.....
۱۷۲.....	منابع و مآخذ.....

پیش‌گفتار

دستور زبان را می‌توان به اجمال دانشی دانست که به بررسی ساختمان زبان می‌پردازد و ساختار واژگان و پیوند میان آنها را در یک زنجیرهٔ گفتاری توصیف می‌کند. پیش از آنکه انسان به مدرسه برود و خواندن و نوشتن را بیاموزد و از اصول و قواعد دستور زبان از طریق مطالعه آگاه شود، بیشتر قواعد دستوری را آموخته و گاه دستور زبان برای او تنها یادگیری چند اصطلاح و نام چند قاعده است که پیش از آن به صورت عملی، بدون آنکه نام آن را بداند، در گفتار به صورت طبیعی استفاده می‌کرده است. برخی از انسان‌ها پا را فراتر نهاده و با احاطه بر روح زبان، به مدد قدرت خلاقیت یا تفحص دقیق در متون دیگر، قواعد دستوری را به گونه‌ای تازه و متفاوت با افراد نویسندگان عادی به کار می‌گیرند. زبانی که این افراد در آثار خود استفاده می‌کنند زبانی ادبی و سلیقه‌ای، حرف و تغییر کاربرد عادی قواعد زبان رایج است. مقوله‌های دستوری در زبان ادبی به گونه‌ای به کار گرفته می‌شوند که معنا و مفاهیم و عاطفه مؤثرتر انتقال داده شود. اگرچه ادبیات و دستور زبان ارتباط تنگاتنگ و دیرینه با هم دارند و متقدم‌ترین و متأخرترین دستور زبان‌ها نیز خالی از ملامت‌هایی برگزیده از آثار ادبی نیست اما در این آثار، جنبه‌های زیباشناختی آنها مدنظر نبوده و تأکید بر آموزش قواعد رایج دستوری بوده نه کارکردهای هنری آن، به گونه‌ای که می‌توان به سهولت، شاهد مثال‌های ادبی را با هر جمله یا عبارتی از آثار غیرادبی جایگزین کرد.

در اشعار منسجم مقوله‌های دستوری با هم گره خورده و با مقوله‌های دیگر از حیث معنایی، عاطفی و زبانی متناسب است. روحیات، عواطف و اندیشه‌های شاعر، لحن، ساخت فضا و مواردی از این دست نقش مؤثری در چگونگی ایجاد و پیوند عناصر دستوری نحوی دارد. هریک از مقوله‌های دستوری می‌تواند کارکردهای زیباشناختی خاص خود را داشته باشد که از یک سو در حوزه خود و از سویی دیگر در بافت کلی شعر با مقوله‌های دیگر و حتی عوامل معنوی مانند عواطف و اندیشه‌های شاعر پیوند داشته باشد. بررسی ظرافت‌های دستور زبان با تأکید بر کارکردهای هنری آن در شعر، می‌تواند جلوه‌های تازه‌ای از قواعد دستوری و انعطاف‌پذیری زبان را نشان دهد. در کتاب حاضر سعی شده جایگاه مقوله‌های دستور زبان در ادبیات کلام نشان داده شود. از همین منظر دسته‌بندی‌ها و مباحث و مقوله‌هایی که دستورنویسان داشته‌اند با نگاهی هنری مورد بررسی قرار گرفته و دستور زبان شعر بررسی شده است. این شیوه از یک

سو مبتنی بر متن و گفتمان است نه جمله و گروه، و از سویی دیگر نقش مباحثی مانند احساسات و عواطف و اندیشه‌های شاعر در ساخت‌های دستوری نیز در کانون توجه قرار داده است. در فصل‌های مختلف این پژوهش نقش‌های هنری هر یک از مقوله دستوری در شکل‌گیری شعر و تأثیرگذاری آن به صورت مستقل بررسی شده است. این نوشته، پیش از آنکه به صورت کتاب تنظیم گردد به صورت مقالات مختلفی بود که با محوریت نقش عناصر دستوری در جنبه‌های ادبی شعر معاصر نگاشته و برخی از آنها در نشریات منتشر شده بود. به همین خاطر به اقتضای مقاله بودن، در برخی موارد یک مقوله ادبی در شعر یک شاعر بررسی شده ولی از آنجا که مثال‌های مذهبی آمده، روشی استقرایی یافته و کارکردهای ادبی مقولات دستوری اثبات شده است و قابلیت تعمیم بر شاعران دیگر نیز دارد. در تنظیم این کتاب اگرچه می‌شد ابتدا مقولات آشناتر، همانند بیشتر کتاب‌های دستور آورده شود، تصمیم بر آن شد که بخش‌هایی که به صورت مقاله منتشر شده، در آغاز آورده شود.

در زمینه پژوهش‌های دستور زبان، محققان بزرگ و نام‌آوری گام نهاده‌اند و این قلم آگاه است که رقمی محو در بر سر نهادهای دیگران ترسیم کرده است. خوانندگان و صاحب‌نظران به یقین کاستی‌ها و نارسایی‌های آوانی در این تحقیق خواهند دید؛ امیدوارم به این نواقص بی‌توجه نبوده، با گوشزد کردن به مؤلف راه را برای اصلاح این کتاب فراهم آورند.

این کتاب برگرفته از طرحی تحقیقاتی است که در دانشگاه جیرفت انجام گرفته و با مساعدت انتشارات دانشگاه جیرفت به مرحله چاپ رسیده است. ضمن قدردانی از مسئولین پژوهشی و انتشارات این دانشگاه، در پایان، جای آن است که از همه دوستان و عزیزان دیگری که دلسوزانه در نگارش و انتشار این کتاب یاریگر این جانب بوده‌اند، با خالص و صمیمانه از همسر خود، آن منظور خردمند، قدردانی کنم.

گستر دستت بر نیاید با زبانت قدر دان / لطف و نیکی نزد درویش و غنی بی‌مزد نیست

مهدی دهرامی

گراش-۱۳۹۵